CSE 1992 'Europa'

Enkele maanden geleden publiceerde het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen de stofomschrijvingen bij de nieuwe onderwerpen voor het centraal schriftelijk examen 1992.
De redactie van *Kleio* heeft de auteurs die verantwoordelijk zijn voor deze stofomschrijvingen gevraagd hun werk nader toe te lichten.
Eerst komt 'Europa'aan de beurt.
De stofomschrijving zal niet iedereen onmiddellijk bij de hand hebben en is daarom ook hierbij afgedrukt.
In het eerste deel van dit artikel bespreken Jules Hermans en Wiel Lenders namens de werkgroep de inhoud en werkwijze. In het tweede deel levert Wolter Blankert een bijdrage van meer persoonlijke aard.

Jules Hermans en Wiel Lenders doceren beiden geschiedenis aan de Educatieve Faculteit van de Hogeschool Gelderland te Nijmegen. Wolter Blankert is stafmedewerker van het Cevno/Europees Platform voor het Nederlandse onderwijs.

Twee christen-democratische ijveraars voor de Europese eenwording: Alcide de Gaspari en Robert Schuman

Europese integratie 1945-1990, eenheid in verscheidenheid

In september 1989 dienden wij bij het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen een voorstel in ter invoering van een examenonderwerp dat de geschiedenis van Europese Integratie zou behelzen. Het voorstel omvatte een verantwoording van de keuze van dit onderwerp annex een selectie van inhoudelijke leerdoelen.

De Sectie Geschiedenis van de Hogeschool Gelderland kon op dat moment bogen op een tamelijk lange staat van dienst waar het ging om de verankering van de geschiedenis van de Europese Integratie in haar programma voor studenten van de lerarenopleiding. Tegelijkertijd was recentelijk aan dezelfde Hogeschool het Europacentrum geopend, een centrum dat zich ging toeleggen op de invoering van de Europese dimensie in het onderwijs.
Naast ons bestaan als docent geschiedenis waren en zijn wij nauw betrokken bij de activiteiten van dit centrum.

In onze verantwoording naar het Ministerie legden wij de nadruk op het gegeven dat de problematiek van de Europese Integratie, ondanks de schijn van het tegendeel, nauwelijks bekend is in de Nederlandse samenleving. Het aantal scholieren dat zijn of haar loopbaan beëindigt zonder iets substantieels te weten over dit onderwerp is schrikbarend. De geografen hebben 'Europa' dankzij hun regionale aanpak nog enigszins behandeld, ofschoon een louter geografische invalshoek de materie uiteraard nooit volledig kan dekken. De historici hebben de Europese Integratie, waar het het onderwijs aangaat, tot nu toe massaal laten liggen. Wat er over dit onderwerp in de schoolmethoden staat is schraal en beperkt zich meestal tot enkele formele aspecten. Wij vinden dit een nogal ongelukkige situatie. Vooral voor jonge Europeanen is bezinning op het proces van de Europese eenwording noodzakelijk, omdat hun toekomst voor een zeer groot deel Europees bepaald zal zijn. Aldus onze overwegingen à charge.

Het ministerie, dat al plannen had om Europa meer aandacht te geven in het onderwijs, accepteerde het voorstel binnen vier maanden. We werden uitgenodigd om in Zoetermeer te komen praten over de condities. In januari 1990 werd een werkgroep geïnstalleerd die tot taak had: het met spoed ontwikkelen van een stofomschrijving betreffende het voornoemde examenonderwerp. Samenstelling: J. van Buiten (docent Mavo) en mevrouw H.W.M. Budé-Janssens (docente Havo/Vwo), beide voorgedragen door het bestuur van de VGN, W. Blankert, medewerker van het CEVNO (Centrum voor internationale vorming in het Nederlandse onderwijs), dat zich al sinds 1961 beijvert voor de Europese dimensie in het onderwijs en schrijvers dezes.

Werkwijze

De werkgroep koos Hermans als voorzitter, het secretariaat werd gevoerd door Blankert.
Afgesproken werd dat de beide docenten van de Hogeschool Gelderland de tekst van de stofomschrijving voor hun rekening zouden nemen. Telkenmale werden de eerste versies hiervan rondgestuurd aan de overige leden van de werkgroep, waarna plenaire discussie plaatsvond.
De werkgroep had voorts het consigne gekregen zorg te dragen voor een legitimeringsronde. Naast wetenschappelijke en toetslegitimering ging het daarbij om reacties uit het veld en van maatschappelijke organisaties. Zo werden de concepteksten becommentarieerd door Chr.L. Baljé (Universiteit Groningen), het Cito, de Onderwijsadviescommissie van de VGN, het Bestuur van de VGN, leerkrachten met een relatie met het CEVNO en door de Atlantische Commissie.

Stofomschrijving

De werkgroep heeft vanaf het begin van haar werkzaamheden twee duidelijke prioriteiten gesteld. In de eerste plaats zou vanwege de relatieve onbekendheid van docenten met de problematiek rond de Europese integratie een hoog informatieniveau van de teksten worden nagestreefd. Bovendien was de beknoptheid van de stofomschrijving de laatste jaren veelvuldig onderwerp van kritiek geweest. Het Cito had zich zowel in het verleden als tijdens de eerste vergadering van onze werkgroep voorstander betoond van een stofomschrijving, waarin nauwkeurig en gedetailleerd zou worden aangegeven wat afgevraagd kon worden.
Ten tweede koos de werkgroep voor een probleemgerichte benadering van het Europese integratieproces langs de krachtlijnen van de telkens weer opduikende tegenstellingen in doelen en strategie, die het hele proces hebben gekenmerkt: nationaal tegenover supra-nationaal, economisch versus politiek, Atlantisch tegenover Europees.
De uitwerking vond plaats in een vierluik waarin bepaalde afgeronde periodes van de Europese integratie aan de orde werden gesteld. De genoemde tegenstellingen in doelen en strategie zijn - weliswaar in verschillende gradaties en verhoudingen tot elkaar - aanwezig in elk van de vier perioden. (Voor de leerdoelen en de periodisering, zie de stofomschrijving.)
Een en ander sloot aan bij de aanbevelingen die de VGN het Ministerie al eerder had doen toekomen: '(..) *de stofomschrijving een probleemgericht karakter te verlenen, waarbij tevens het onderwerp goed geanalyseerd alsmede gestructureerd omschreven zou moeten worden*'.

Tijdens de legitimeringsronde bleken de aanmerkingen zich overwegend toe te spitsen op een tweetal hoofdzaken. In de eerste plaats had de kritiek betrekking op de algemene inhoud van de stofomschrijving. Wij zouden, zo was de strekking, te zeer het accent gelegd hebben op de politieke en economische aspecten van de Europese eenwording en te weinig op het zogeheten "Europa van de burger". In de stofomschrijving hebben wij echter slechts het integratieproces beschreven zoals dat zich de facto heeft voltrokken. Dat in dit proces een aantal beleidsterreinen onderbelicht zijn gebleven, zoals de sociale politiek, het milieu, cultuur en onderwijs, zou men de verantwoordelijke Europese politici kunnen aanrekenen, maar zeker niet de auteurs van de stofomschrijving.
In de tweede plaats spitste de kritiek zich toe op de omvang van de stofomschrijving: te uitgebreid, zo was de teneur. Wij konden aan deze kritiek niet voorbijgaan, ofschoon wij aanvankelijk bevreesd waren dat inkorting de duidelijk herkenbare lijn zou aantasten. De inkorting heeft vervolgens middels een zorgvuldige operatie plaatsgevonden. Geconcludeerd mag worden, dat de opbouw en hoofdlijnen bewaard zijn gebleven, al betreuren wij het dat enige voor de docent bijzonder relevante informatie geschrapt moest worden.
Desalniettemin spreken wij hier onze tevredenheid uit over de manier waarop wij onze opdracht hebben kunnen voltooien. In het bijzonder doelen wij hier op de vruchtbare discussies in de werkgroep en de legitimeringsronde langs een universitaire instantie, het onderwijsveld en aanverwante maatschappelijke organisaties.

Naar een nieuw Europa. Kinderen van verschillend nationaliteit op een school van de Europese Economische Gemeenschap te Brussel, 1962.

Ondersteuning docenten

Van meet af aan heeft de werkgroep haar zinnen gezet op een reader c.q. leidraad voor de docenten die de stofomschrijving zal gaan ondersteunen. Deze rolt in het voorjaar van 1991 van de drukpers en wordt uitgegeven door het CEVNO in samenwerking met de Hogeschool Gelderland en de VGN. (Intekening zie elders in dit nummer.)
Enerzijds zal deze uitgave een reeks wetenschappelijke artikelen bevatten die regelrecht verwijzen naar de stofomschrijving, anderzijds wordt een onderwijskundig gedeelte aangeboden met daarin onder andere opgenomen: bronteksten, cartoons, krantekoppen, omschrijving van begrippen, een tijdbalk en tabellen.

In het najaar van 1991 zal de nascholing over het CSE-onderwerp beginnen. Bericht hierover vindt u te zijner tijd o.a. in de Kleiokrant. Verder zal de NOT vier uitzendingen verzorgen, die gebaseerd zijn op de periodisering van de stofomschrijving.

Jules Hermans
Wiel Lenders

De stofomschrijving: nader beschouwd

'Bah, de Europese integratie. Het onderwerp leek mij al vervelend en deze stofomschrijving bevestigt mijn ergste vermoedens. Een taai onderwerp waar moeilijk iets aantrekkelijks van te brouwen valt voor mijn leerlingen. Dat heb je met het inspelen op de mode'.

Dit opbouwend commentaar van een enthousiaste lerares in de geschiedenis en staatinrichting kan moeilijk als een compliment worden opgevat. Heeft zij gelijk?

De geschiedenis van de Europese integratie bestrijkt een langere periode dan meestal bij examenonderwerpen het geval is. Daarbij komen de hoofdzaken van de Europese geschiedenis aan de orde. Qua inhoud en probleemstelling gaat het daarom om een combinatie van een nieuw onderwerp met de meer traditionele geschiedenis. Het belang voor het integratieproces bepaalt hierbij het onderscheid tussen hoofd- en bijzaken, wat een probleem gerichte behandeling mogelijk maakt.
De geschiedenis van de EG gaat tenminste terug tot de Schumanverklaring van 9 mei 1950. Zelf deed ik in 1962 eindexamen, een jaar waarin de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog niet als een modieus thema werd opgevat. De eenwording van Europa heeft regelmatig voor voorpaginanieuws gezorgd gedurende bijna de hele periode. Men kan daarom moeilijk van een 'te vroeg geplukt' onderwerp spreken. De achtergronden van de vrede bieden boeiende stof ter afwisseling van de achtergronden van de oorlog.
Leerkrachten geschiedenis hebben steeds betoogd dat staatsinrichting een onlosmakelijk onderdeel van hun vak vormt, althans de laatste jaren. Weinig onderwerpen geven zulke goede mogelijkheden om dit voor het vak niet onbelangrijke uitgangspunt in de praktijk te demonstreren. Problemen van de staatsinrichting en van de geschiedenis grijpen hier immers direct op elkaar in.

Bij de stofomschrijving staan drie problemen centraal. Deze problemen keren bij het integratieproces steeds terug, zij spelen een rol gedurende de hele periode en zijn daardoor nog steeds actueel. Naar het oordeel van de commissie waren dit de meest wezenlijke problemen, al zijn er ook andere tegenstellingen denkbaar.

Nationaal tegenover supranationaal

Dit is de essentiële tegenstelling bij het integratieproces. Bij elke vorm van federatie duikt deze tegenstelling weer op. De echte geschiedenisdocent kan daarom zeker niet nalaten om vol geestdrif te verhalen over vergelijkbare tegenstellingen in langer vervlogen tijden, in de hoop niet voortijdig afgekapt te worden met de vraag uit de klas: 'is dat ook examenstof?'.
Bij de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden speelde deze kwestie in hoge mate. De vergelijking van de Raad van Ministers met de Staten-Generaal en van de Europese Commissie met de Raad van State is niet zo ver gezocht. Op het einde van de 18e eeuw was de Republiek op zijn retour, volgens velen als gevolg van de interne verdeeldheid. Dit afschrikwekkend voorbeeld hielden de Founding Fathers van de moderne Verenigde Staten de afgevaardigden van de dertien staten voor om hen te overtuigen van de noodzaak van een centraal gezag met wezenlijke bevoegdheden. Het succes van de VS vormde op zijn beurt een inspirerend voorbeeld voor de Europese federalisten.

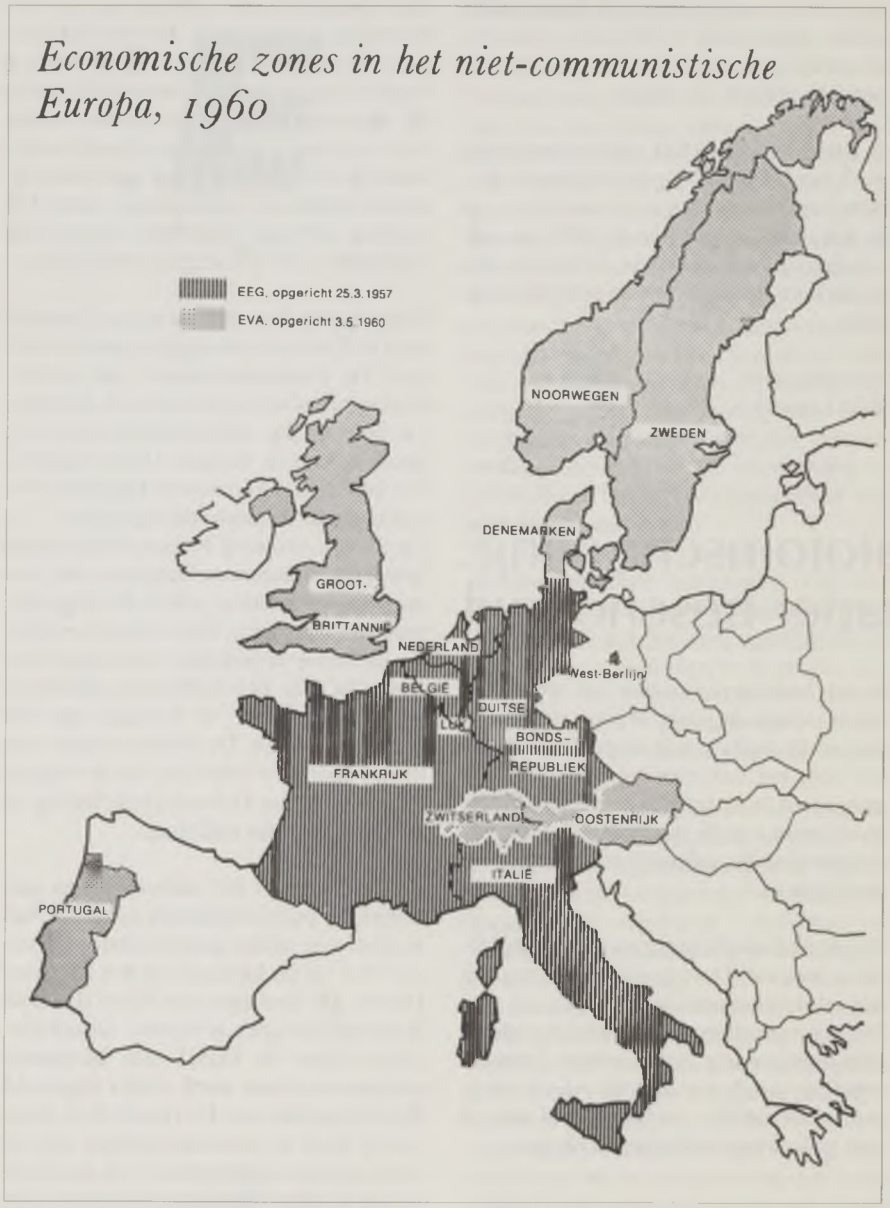
Binnen deze Europese beweging stonden na 1945 twee stromingen tegenover elkaar. De 'constitutionalisten', die een Europese grondwet als beginpunt wensten. De belangrijke woordvoerder van deze stroming was de Italiaan Altiero Spinelli, die een diep wantrouwen koesterde ten opzichte van de nationale regeringen.
De andere stroming binnen de Europese beweging, waarbinnen Brugmans een prominente rol speelde, achtte dit uitgangspunt niet realistisch. Deze realisten wilden de nationale regeringen overtuigen een deel van hun bevoegdheden, desnoods stapje voor stapje, af te staan aan een Europees orgaan. De EGKS vormde een triomf voor deze stroming, het mislukken van de Europese Defensiegemeenschap in 1954 een pijnlijke nederlaag.

De nadelen van het ontbreken van een dergelijke politiek/militaire gemeenschap is reeds vele malen gedemonstreerd, zoals nu weer bij de kwestie van het Midden-Oosten. De verdragen van Rome (EEG en Euratom) bevatten al minder supranationaliteit dan de EGKS. De bestaande supranationaliteit werd verder uitgehold door de politiek van De Gaulle in de jaren zestig, door de nationale aanpak van de teruglopende conjunctuur in de jaren zeventig en door Margareth Thatcher in de tachtiger jaren. Tenminste zo lijkt het.
In werkelijkheid zien wij dat de supranationaliteit overal weerstanden opriep. In Nederland waren Drees en Luns er zeker geen warme supporters van, maar ook nu nog geeft geen enkel land nationale bevoegdheden vol overtuiging geheel prijs.
Deze oude tegenstelling speelt daarom nog steeds een belangrijke rol.

Economisch tegenover politiek

Het tweede probleem is de tegenstelling: economisch versus politiek. Deze tegenstelling ligt in het verlengde van de eerste. Toen eenmaal gekozen was voor een aanpak van stap voor stap kreeg de economie voorrang. Eerst de kolen en staal en ver-

Economische zones in het niet-communistische Europa, 1960

volgens de gehele internationale handel en landbouw werden onderwerp van EG-beleid.
Op dit economisch terrein treedt de EG als een eenheid naar buiten, zoals naar voren komt bij de GATT-onderhandelingen. Maar zelfs hier kunnen de afzonderlijke lidstaten grote invloed uitoefenen, door vanuit de coulissen de Europese Commissaris instructies te geven.
Op andere terreinen is de samenwerking beperkt.

Deze tegenstelling speelt weer sterk bij 'Europa-1992'. Aanvankelijk waren de 'Europeanen' diep teleurgesteld door de Europese acte, omdat het voor de zoveelste keer weer vrijwel uitsluitend over economie ging; om het bereiken van een gemeenschappelijke markt waartoe al besloten was bij het verdrag van Rome. Pas door de euforie over '1992' kreeg de integratie op andere terreinen weer de wind in de zeilen en wordt hierover druk gediscussieerd.

Europees versus Atlantisch

Het derde probleem tenslotte is tegenstelling Europees versus Atlantisch.
Vanuit de Atlantische commissie is er terecht op gewezen dat het hier slechts om een gradueel verschil gaat. Alle betrokken landen nemen, in verschillende mate van intensiteit, deel aan het Atlantisch bondgenootschap. Toch kan ook een gradueel verschil een belangrijke rol spelen, in karakter verschillend gedurende de diverse perioden.
In 1946 riep Churchill op tot Europese eenheid, maar Engeland zelf rekende hij niet tot Europa, door de nauwe banden met de VS en met het Gemenebest. Toen Engeland in 1963 het gelaat naar Europa wendde, stond generaal De Gaulle klaar om dit Paard van Troje buiten de poort te houden. Dat neemt niet weg dat de militaire samenwerking op Atlantische leest geschoeid bleef.
Ook deze tegenstelling speelt nog steeds. Moet Europa binnen de nieuwe verhoudingen op veiligheidsgebied een meer zelfstandige rol gaan spelen of kan de NAVO in vrijwel ongewijzigde vorm zijn huidige functie blijven vervullen?

In het verlengde van deze probleemstelling ligt de vraag naar de Europese identiteit. Waarom moet Europa zich afzetten of althans onderscheiden van de VS? In welke opzichten vertonen Portugal en Denemarken overeenkomsten, die hen doet verschillen van de VS?
Op deze wezenlijke vraag ontbreekt een duidelijk antwoord; ook de Europese federalisten zijn er vaag over gebleven.
Brugmans meent dat een Europeaan zich in de VS niet 'thuis' voelt. Verder wijst hij op de gemeenschappelijke traditie van het Christendom; maar dat laatste zou een pleidooi zijn zowel de VS als Latijns-Amerika tot de Europese familie te rekenen. Hendrik IV, de goede koning van Frankrijk, had het omstreeks 1600 makkelijker: '*Wij moeten streven naar een confederatie van alle Europese volken met uitzondering van de Russen en de Turken.*'

Deze begrenzing lijkt sommigen nog steeds aan te spreken. Maar een al te zeer benadrukken van de Europese identiteit op grond van een christelijke en mogelijk

klio
nummer 2/91
pagina's 24 en 25

humanistische traditie staat op gespannen voet met de opvatting van een multiculturele samenleving in de verschillende lidstaten. Hier ligt kortom een derde probleem waarover in de klas uitvoerig gediscussieerd kan worden, waarover leerlingen een mening of meningen kunnen vormen zonder tot een bevrijdend eindoordeel te komen. Dat maakt geschiedenis zo aantrekkelijk.

De leerdoelen

In de globale stofomschrijving staan de leerdoelen. Bij zo'n globale stofomschrijving had hierna geen tekst meer te hoeven volgen. Waarschijnlijk zou deze werkwijze weinig leerkrachten gelukkig hebben gestemd. Daarom volgt een gedetailleerde uitwerking per periode, waarin de leerdoelen zijn verwerkt.

De beslissing de stof gedetailleerd weer te geven heeft een afweging tot gevolg van wat wel en wat niet afgevraagd kan worden. De geschiedenis dient een beeld te geven van het verleden 'zoals het geweest is'. Dit betekent dat een stofomschrijving over dit onderwerp vooral politieke en economische zaken zal bevatten.
De werkgroep hecht op zich grote waarde aan een bredere Europese vorming. Maar gevoelens, houdingen, handelingen en meningen zijn niet te toetsen en hebben daarom in een stofomschrijving geen functie.
Ook is afgezien van het formuleren van vaardigheden. Historische vaardigheden zijn niet aan een onderwerp gebonden en horen daarom elders te worden omschreven.

De indeling in perioden

De indeling in perioden volgt het ritme van het integratieproces en de gebruikelijke indeling in de literatuur. Zoals bij elke indeling kan men hier en daar een vraagteken zetten.
De eerste periode bestrijkt in feite het streven naar suprantionaliteit: de aanloop, halfslachtige pogingen (Raad van Europa), het succes (EGKS) en het fiasco (EDG).

De tweede periode behandelt de EEG, van voorgeschiedenis tot en met het tot stand komen van de gemeenschappelijke markt.
De derde periode gaat over de stagnerende integratie; de gemeenschappelijke markt is bereikt, maar men komt niet verder. Dit tamelijk negatieve beeld van de integratie is aanvechtbaar. Het is immers ook de periode waarin de EG een uitbreiding onderging van 6 naar 12 leden, van 180 miljoen inwoners naar 324 miljoen inwoners. De stagnatie van de integratie hield deels nauw verband met de uitbreiding (de niet altijd even constructieve houding van Engeland en Griekenland).
Rondom 1985 kan men duidelijk van een keerpunt spreken. Algemeen leeft het besef dat de EG verder moet en daarvoor wordt ook actie ondernomen.

Onderwerpen, namen en begrippen

In de werkgroep is heel wat afgedubd en bediscussieerd tussen enerzijds de specialisten en anderzijds de leerkrachten. In dit proces zijn heel wat namen, begrippen en vooral conferenties gesneuveld.
Vanwege de toch al omvangrijke stof is besloten de onderwerpen die meer op het terrein van economie of aardrijkskunde liggen, niet uitputtend te behandelen. De leerlingen hoeven de achtergronden van de geldkwesties (EMU,EMS,ECU) maar globaal te kennen, mede om klasgenoten met economie geen voorsprong te bezorgen. Om dezelfde reden hoeven zij niet en detail op de hoogte te zijn van het landbouwbeleid, al zullen hier vooral de geografen de bollebozen zijn.
De relatie met de Derde Wereld heeft aanvankelijk veel aandacht gekregen. Tijdens de legitimeringsronde werd hierop kritiek uitgeoefend en dat resulteerde in een aanzienlijk bekorting. Nu vernemen wij weer geluiden dat de relatie met de Derde Wereld te weinig uitgewerkt is; de gulden middenweg volgt voor iedereen een ander parcours.

Enige mate van willekeur valt soms niet te vermijden. Zo werd minister Pleven (plan EDG) naar de anonimiteit verwezen, terwijl de ambtenaar Fouchet op het podium van de geschiedenis plaats mocht nemen. Dit laatste is toe te schrijven aan het feit dat het plan-Fouchet in de literatuur nooit anders dan zo wordt aangeduid. Behalve Fouchet is het aantal typisch Europese namen zeer beperkt gehouden: Brugmans, die zo'n belangrijke rol gespeeld heeft in de Europese beweging en Spinelli voor wie hetzelfde geldt en die via het Europese Parlement actief is gebleven in de Europese politiek en zo een voorzet kon geven voor de Europese acte. De overige namen zijn merendeels ook te vinden binnen de algemene geschiedenis en komen dan ook voor in de gangbare schoolboeken; enerzijds Churchill, De Gaulle etcetera, maar anderzijds ook de bekende Europeanen als Schuman en Monnet.

Doelbewust is gekozen voor het achterwege laten van een aparte lijst van namen en begrippen. Door de uitgebreidheid van de stofomschrijving zou een begrippenlijst een doublure worden; het verband zou bovendien verloren gaan.

In dit kader, overigens ook daarbuiten, dienen de Europese instellingen natuurlijk gekend te worden. De krant kan niet worden begrepen als begrippen als EMS en EMU geheel onbekend zijn. Verder gaat het voor een belangrijk deel om algemene historische begrippen (unanimiteitsbeginsel, suprationaliteit etc.).
De meeste begrippen uit het vakjargon van de Europese integratie zijn geschrapt, bijvoorbeeld 'relance', in de betekenis van herleving van de integratiegedachte; slechts enkele zijn gehandhaafd, zoals 'triptiek' in de betekenis van drie zaken (drieluik) die nog geregeld moeten worden.

Mavo-Lbo

Een stofomschrijving richt zich per definitie op het hele voortgezet onderwijs. Differentiatie moet zich daarom beperken tot het niet van toepassing verklaren van verschillende onderdelen voor lbo-mavo. Uitgangspunt was dat ook bij het lbo-mavo de samenhang niet verloren mocht gaan. Ook hier gelden de probleemstelling, de leerdoelen en de perioden daarom onverkort. Anderzijds was het niet de bedoeling voor lbo en mavo alleen wat namen te schrappen. Enkele (beperkte) stofonderdelen gelden daarom voor lbo en mavo niet. Verder zal het verschil vooral moeten blijken uit de vraagstelling.

De persoonlijke noot

Personen schijnen de geschiedenis niet te bepalen, maar maken haar wel interessant en spreken daarom de leerlingen vaak aan. Biedt deze stofomschrijving nu alleen maar een keur van grijze muizen die garant staat voor opperste verveling in het leslokaal? Over onze Europese helden vallen mogelijk minder frivoliteiten te vermelden dan over kopstukken uit een

grijzer verleden; of omdat zij zich daar niet mee bezighielden of omdat het ongepast is er nu al over te spreken.

Als moorddadigheid de voornaamste maatstaf is voor historisch belang, dan schieten onze hoofdpersonen zeker tekort ten opzichte van Hitler of Stalin. Maar sommige personen lenen zich er goed voor een stuk Europese geschiedenis een persoonlijk karakter te geven. Bijna alle 'Europeanen' zijn getekend door de wereldoorlogen. Schuman, als Duitser geboren, was een belangrijke persoonlijkheid in het Franse verzet. Komend uit het grensgebied en zijn kennis van de Duitse taal en cultuur nooit loochenend, bracht hij het na 1945 tot minister-president van Frankrijk en werd hij de verpersoonlijking van de Frans-Duitse verzoening. Brugmans, wiens carrière door de oorlog ruw verstoord werd, belandde via het verzet kortstondig bij de 'leidinggevende kringen' van na de oorlog in Nederland. Zijn opvatting, dat vernieuwing zonder Europese integratie ondenkbaar was, plaatste hem daar echter al spoedig buiten. In de jaren zestig trekt De Gaulle de aandacht naar zich toe, een voor leerlingen nog altijd aansprekende figuur. Maar ook zijn tegenspeler Luns kan men mogelijk veel verwijten, maar geen saaiheid. In nog sterker mate geldt dat laatste voor Adenauer, die zich over zijn collega Luns in de volgende vleiende bewoordingen uitliet: '*Wanneer ik de moeite neem om naar Parijs te komen om met mijnheer De Gaulle Europese politiek te bedrijven, is het schandalig en ongepast als een Hollandse minister, en nog wel zo'n jonge minister als deze Luns, mij langer dan vijf minuten tegenstand biedt!*'
Kortom mogelijkheden genoeg voor de persoonlijke noot.

Dit stuk is geopend met een commentaar op de stofomschrijving van een collega en daarmee wil ik ook afsluiten: '*Een juweeltje. Een echt historisch onderwerp met diepgang; heel aantrekkelijk voor mijn leerlingen door zijn actualiteit. Eindelijk worden alle feiten genoemd en weet ik waar ik aan toe ben. Mijn complimenten.*'

De veelheid van meningen en visies maakt geschiedenis zo aantrekkelijk.

Wolter Blankert